

Saraydan Sürgüne Vahdettin'in Saraylısı Anlatıyor

Afife Rezzemaza, Haz.: Edadil Aba

Timaş Yayınlar, İstanbul, 2013, 241 sayfa, ISBN: 978-605-08-0825-4

Yaşar ÖCAL*

Yakın çağ tarihi ve bilhassa II. Meşrutiyet (1908) sonrasına dair tarih araştırmalarının en mühim kaynaklarından biri, hiç şüphesiz hatırat türünden eserlerdir. Bu türden metinler son bir asırlık tarihe dair yapılacak araştırmalarda; arşiv, süreli yayınlar ve kitapların yanı sıra dördüncü kaynak grubunu teşkil eder. Esasen bir tarih araştırmasında bu dört grubun hepsi de asgari bir ölçüde değerlendirilmek zorundadır. Çünkü hatırat türünden metinler ilk üç

96

---

* Tarih Öğretmeni/Gazi Osman Paşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Tarihi ABD Doktora Öğrencisi, yasarocal66@gmail.com

grup kaynağın vazgeçilmez tamamlayıcısıdır. Her şeyden önce bu gibi metinlerde bizatihi beşerî gerçeklerle ve diğerlerinde olmayan bilgilerle karşılaşılır. Hele siyasi tarih veya zihniyet tarihi çalışmaları bahis mevzuu olduğunda bunlar büsbütün vazgeçilmez ve birinci sırada kaynaklar olarak karşımıza çıkarlar.

Tarih araştırmalarında arşiv belgesi ile beraber süreli yayınlar, görsel malzemeler ve eğer varsa bunlara ilave olarak tarihçinin imdadına hatırat türünde yazılmış eserler yetişir. Son padişah ve O'nun etrafındaki kişi ve olayları ele alan kitap; Vahdettin'in eşlerinden Müveddet Kadınefendi'nin yanında bulunmuş, aslen Çerkez olan Afife Rezzemaza'nın hatıralarından oluşmaktadır. Eserdeki bilgiler yazarın, hatırladıklarının yanında, sarayda bulunduğu sırada aldığı notlardan oluşmaktadır. Yazarın daha önceden tuttuğu notlar sayesinde kitapta birçok isim, yer adı, olay, tarih yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Yazar hatıralarını hangi amaçla yazdığını belirtmese de, anılarını yayınlamak ün ya da para kazanmak gibi bir niyetinin olmadığı yazdıklarından anlayabiliyoruz. Zaten hatıralar kendisinin ölümünden sonra dolaylı yollardan kitabı hazırlayanın eline geçiyor.

Eserin objektif bir değerlendirme ile olayları bire bir tarihi gerçeklere göre değerlendirmesini beklememek gerekiyor, fakat genel olarak son padişaha ve etrafındakilere yapılan muamelelerin haksızlığı üzerinde durması tabii karşılanabilir. Fakat bazı ifadelerinde son padişahın yaptığı hatalardan bahsetmesi eseri ve içindeki bilgilerin yabana atılır türden olmadığını gösteriyor. Eserdeki bilgilerin büyük çoğunluğu bizzat şahit olunan olaylar olmakla beraber, bir kısmı duyulan veya başkalarından aktarılan bilgiler olduğu görülmektedir. Fakat hatırat sahibi, kaleme aldığı bütün olayları bizzat müşahede etmiş gibi kesin yargılarla ifade etmektedir.

Kitap üç bölümden oluşmakta; birinci bölümde 1906-1924 yılları arasında altı yaşında saraya kabulünden itibaren hanedanın sürgüne gönderilmesine kadar ki dönemde şahit olduğu olaylar anlatılmış. Sultan Vahdettin'in Büyük Aşkı, Sultan Vahdettin'in Cülusu, İstanbul'un Düşman Tarafından İşgali, Damat Ferit Paşa'nın Firarı, Sultan Vahdettin Menfâya (sürgün) Çıkıyor, Hanedanın Menfâya Gönderilmesi gibi birçok yakın tarihimizle ilgili olaya, hatırat sahibi kendi bakış açısından yaklaşmış.

İkinci bölümde 1924-1927 yılları arasında Vahdettin ile beraber İtalya'nın San Remo şehrinde yaşanan sürgün günleri anlatılmıştır.

Üçüncü ve son bölümde ise 1931-1952 yılları arasında Vahdettin'in ölümünden sonra hanedan üyeleri ile ilgili bilgiler aktarılmış. Özellikle Müveddet Kadınefendi'nin Tekrar

Evlenmesi, Sultan Abdülhamit'in Gözdesinin Kolyesi gibi başlıklar kitaptaki ilginç birkaç başlıktan bazılarını oluşturmaktadır.

Her bölümün sonunda ismi geçen bazı şahıslarla ilgili fotoğraflara ve belgelere yer verilmiş. Yazarın kendi el yazısı ile yazdığı hatıratının bazı bölümleri kitabın sonuna eklenmiştir.

Eserde son padişah Vahdettin hakkında daha çok haremdeki eşleri ve çocukları ile ilgili bilgiler verilmektedir. Olaylara kadınefendisi Müveddet hanımın açısından bakan Afife hanım; Vahdettin'in çocuklarına çok düşkün olduğu, eşleri arasında ayrı bir yere sahip olan gözdesi Nimet Hanım'a olan düşkünlüğü ve diğer eşlerin bu kadınefendiye karşı tavırları, Vahdettin'in yaptığı hatalar, ittihatçılar ve önde gelen paşalarından Enver Paşa ile ilgili görüşleri, M. Kemal ve Kuvay-ı Milliye hakkındaki tespitleri, Ankara Hükümeti'nin Vahdettin hakkında saltanatının son günlerinde ve sürgündeki yaşamında sürekli bilgi topladığını, Vahdettin'in İngilizlerden sürgün yıllarında bile bir beklenti içinde olduğunu yaşanan hazin sonun hanedan üyelerinden bazılarının yaptığı hesapsız harcamalardan kaynaklandığını dışarıdan bir bakışla anlatmaya çalışmıştır.

Vahdettin'in günlük yaşantısında çok sigara içtiğini, kahveye düşkün olduğunu; özellikle sürgün yıllarında bu alışkanlıklarını daha da arttırdığını söyleyen Afife Hanım, Vahdettin'in namaz kıldığını, Kuran-ı Kerim okuduğunu ama Sultan Reşad kadar dindar olmadığını aktarır.

Vahdettin hayatı boyunca en çok sıkıntıyı daha önce evlenip boşadığı eşinin kardeşi Voçzade Zeki Bey'den çekmiştir. Hatıralar içerisinde bir çok kez adı geçen içkiye düşkün ve sefih bir hayat süren Zeki Bey, kardeşi boşandıktan sonra niçin Vahdettin'in yanından ayrılmadığını özellikle de Vahdettin'in niçin bu adamı etrafında tuttuğunu, hatta ülkeden çıkarken dahi yanında götürdüğünü bir türlü öğrenemiyoruz ya da hatırat sahibi de bu konuda bizden farklı değildir. Sultan Abdülhamid'in kurmuş olduğu istihbarat ağına hanedanın üyelerinin de katıldığını, Vahdettin'in, hanedan üyeleri hakkında yapmış olduğu jurnaller sayesinde Abdülhamid tarafından kendisine Çengelköy'de bir köşk verildiğini görmekteyiz.

Vahdettin vefakâr bildiği kişilerin kendisine ihanet ettiğinden hiç haberdar olmamıştır. Padişahın sürekli hizmetinde bulunan Kayserili Şükrü Bey, kayınbiraderi Zeki Bey, dünürü Sadrazam Tevfik Paşa, Münir Fuat Bey gibi kimi isimler hep Vahdettin'e ihanet içinde olmuşlardır. Örneğin Şükrü Bey San Remo yıllarında Vahdettin'in bütün hal ve tavırlarını Ankara Hükümetine bildirmiştir. Vahdettin, kızı Ulviye Sultan'la Sadrazam Tevfik Paşa'nın oğlu İsmail Hakkı Bey'in evliliklerine son verdirir. Bundan dolayı Tevfik Paşa'nın Vahdettin'e hususi bir kını vardır. Yakın tarihimizde önemli bir yere sahip olan Sadrazam

Tevfik Paşa'nın Vahdettin'in Ankara Hükümeti ile irtibat kurmasına engel olduğunu, saltanatın son bulması için Ankara Hükümeti için çalıştığını yazılanlardan öğrenmekteyiz.

“Osmanlı İmparatorluğu'nun son sadrazamı ve Sultan Vahdettin'in dünürü Tevfik Paşa hakkında neşredilecek pek çok mevzu var. Bilhassa mütareke devrindeki hal ve hareketini etraflıca izah etmek lâzım. Bundan başka Tevfik Paşa'nın itirazları hasebiyle Sultan Vahdettin'in Ankara Hükümeti ile muhavere edemediği âşikârdır, fakat bu mühim hususu bugün kimse bilmiyor.”

Tabi ki bu bilgilerin padişahın eşlerinden birisinin hizmetinde bulunan birine ait yorumlar olduğunu unutmamız gerekiyor. Vahdettin'in başta Kuva-yı Milliye'ye yüz çevirmesinin sebebi İngilizlerdir. Anadolu'daki hareketi desteklediği anlaşılırsa İngilizlerin 'İstanbul'un Rumlar tarafından mahvedilmesine müsaade edeceklerinden korkan Sultan, *halkının menfaati için* İngilizlere yakın duruyordu. Hatıratın sahibinin saraydaki diğer kadınefendilerden işittiğine göre Vahdettin İngilizlerle gizli bir anlaşma yapmış, anlaşmanın içeriğini pek bilmemekle beraber Vahdettin İngilizlerin saltanatı her durumda koruyacaklarını bekliyormuş. Sürgün yıllarında söylediği 'İngilizler hainlik etti, vaat ettiklerini yerine getirmediler.' sözünün bununla ilgili olabileceğini aktarır. Fakat buna rağmen sürgünde dahi Vahdettin İngiliz kralına yardım istemek maksadıyla bir mektup gönderir.

Vahdettin'in yakın tarihle ilgili anlattığı birçok şeyi hatıratında yazmasının uygun olmayacağını belirten Afife Hanım:

'Mustafa Kemal Paşa hakkında Zat-ı Şahane menfâda pek çok şey anlatmıştır. Anlattıklarını yazmak ve neşr ü tebliğ etmek mümkün değil, zira kanunen men edilmiştir. Hatta bu satırları bu şekilde yazmam dahi tehlikelidir. Fakat yazdıklarımı neşretmeyeceğim için korkmuyorum. Muhtemelen ileride bütün hakikatleri neşretmek mümkün olabilir.' demektedir.

Vahdettin'in ülkeyi kurtaran büyük bir fedai olduğunu ama itimat ettiği çeşitli kişiler tarafından aldatılmıştır. Vahdettin'e göre M. Kemal baştan beri saltanatın kaldırılması ve Fransa'daki gibi Cumhuriyet'in kurulması fikrine sahipti. Yakın tarihimizde tartışılan isimlerden Ahmet Anzavur ve Çerkez Ethem, saltanatın bekası için kendi canlarını vermekten çekinmeyen kahramanlardı, fakat; Ankara Hükümetinin adı geçen isimlerin isyanları sonucunda Çerkez ve Abhazaları hain ilan ettiğini ve bundan dolayı Çerkez ve Abhazaların Cumhuriyetin ilk yıllarında kimliklerini gizlemek zorunda kaldıklarını öğrenmekteyiz. 'merhum Ahmet Anzavur Paşa da vefâkâr bir saltanat taraftarı idi.

“Maattesüf bilâhare hain diye itham edildi. Aynı şekilde Çerkez Ethem ve biraderleri de devlet haini ilan edildiler. Bütün bu hadiseler arasında tuhaf bir hakikati celb ediyor: Altı yüz seneden fazla Osmanlı İmparatorluğu’nu muhafaza etmiş Osmanoğulları’nı müdafaa edenler Türkler değil, Çerkez ve Abhazalar idi. Halbuki aksi beklenirdi.”

Hatıralarda, halifeliğin kaldırılmasını hızlandıran sebepler olarak, Abdülmecit Efendi’nin hükümsüz bir halife olmasına rağmen, kudretli bir padişah gibi hareket etmesi, yabancı elçiliklerle görüşmeler yapması gösteriliyor. Abdülmecit Efendi’nin bu şekilde hareket etmesi karşısında Ankara Hükümeti, Halife sürekli uyarılmaktadır.

“Halifenin tertip ettiği her merasimde, her davette, Ankara Hükümeti, Beşiktaş Sarayı’na bir telgraf çekip Abdülmecit Efendi’yi ihtar ediyordu. Fakat yeni halife bu alelâde, umumiyeti taşralı, vasıfsız, malumatsız ve asil olmayan heriflerin ihtarlarını hiç kale bile almıyordu.”

Neticede çok hassas bir dönemde yeni halifenin tuhaf hareketleri yüzünden halifelik kaldırılmıştır. Vahdettin hakkında gazetelerde çıkan ‘Hain Vahdettin’ gibi cümleleri okuduğunda gözünden yaşlar akacak derece de sultana bağlı olan hatıraların sahibi, Vahdettin’in kusursuz biri olmadığını, hatalarının olduğunu söyleyecek kadar da olayları objektif değerlendirmeye çalışmaktadır. Vahdettin’in, gözdesi, Nimet Hanım’a son derece düşkünlüğü ve İstanbul’un işgal yıllarında devlet işlerini bir yana bırakarak Nimet Hanım’la ilgilenmesi ve günlerini onunla geçirmesini, İngilizlerin İstanbul’u işgali ile Sultan Vahdettin’in hükmünün son bulduğunu ve bütün bu olup biten korkunç hadiselerle seyirci kalmasının çok acı olduğunu belirterek buna benzer konularda Vahdettin’i eleştirir.

Vahdettin’in yaptığı büyük hatalardan birinin de sürgün amacıyla yurt dışına gönderilirken saraydaki birçok görevliyi yanında götürmesi ve bunun sonunda sürgün yıllarında yapılan hesapsız harcamalar, sonun da gelen hazin son. Hatıralarda okuduğumuz ve hanedanın sürgün yılları ile ilgili birçok eserde de geçen ve Afife Hanım’ın hayatı boyunca en fazla etkilendiği olay, Vahdettin’in ölümünden hemen sonra bütün alacaklıların kapıya dayanması ve neticede gelen İtalyan icra memurlarının Vahdettin’in cesedinin bulunduğu tabutu da diğer eşyalarla beraber mühürlemesidir. Mühürlenmiş tabutun içinde günlerce haczin kalkmasını bekleyen ceset haftalarca köşkte bekletilir. Abdülmecit Efendi ve kızı Sabiha Sultan’ın gönderdiği parayla haciz kalkar.

Kitapta okunduğu zaman okuyucu düşündürülen bir konu da; Hanedan üyelerine ve padişahlara değerli taş, elmas ve altın gibi ürünleri satan saray sarrafların yaptığı

hilekarlıklar. Vahdettin, sürgün yıllarında maddi olanaksızlıklardan bir nebze rahatlamak için satmayı düşündüğü nişanların, Abdülhamid'in gözdelerinden birinin satmak istediği elmasının sahte çıkması, saray sarraflarının yaptığı hilekarlıklara birkaç örnek. Bu şekilde hanedan üyelerinin aldatılmasını konu alan saray sarrafları ile ilgili akademik düzeyde çalışmalar merakımızı giderebilir.

Hatıraların son bölümünde yaşanan dikkat çekici bir olay ise; Vahdettin'in ölümünden sonra Mısır'a geçen hanedan üyelerinden ve Afife Hanım'ın yıllarca hizmetini gördüğü Müveddet Hanım'ın, Mısır'da yaşayan Türk Paşalarından Emin Paşa'nın konağında karşılaştığı bir gence (Emin Paşa'nın oğlu Şakir Paşa) âşık olması, hem yaşça kendinden küçük olan hem de hanedan geleneklerine aykırı olmasına rağmen bu gençle evlenmesi üzerine oğlu Ertuğrul Bey'in annesi Müveddet Kadınefendiye yazdığı mektupla aralarındaki irtibatın sonsuza kadar sona erdiğini belirtmesi olmuştur.

Eserin hanedan tarihinin daha bilinir hale gelmesine katkı bulunacağı kesindir. Hanedanın kızları olan sultanlar, eşleri ve çocukları ile ilgili resmî belgelere geçmeyecek bilgiler mevcuttur. Bununla birlikte hanedan üyeleri hakkında verdiği birçok bilginin, tarihî gerçeklerle örtüşmesi yönüyle eser, hatırat türünde önemli bir kaynak olacaktır.

